
ELŐSZÓ

John Carroll, ausztrál kultúrszociológus és kultúrfilozófus ezzel a könyvvel mutatkozik be a magyar közönségnek. Azt szokták mondani, hogy jobb későn, mint soha, s ez különösen igaz John Carroll esetében. Carroll immár több mint harminc esztendeje írja és adja ki érdekesebbnél érdekesebb könyveit különböző, bár egymással végső fokon mégis összefüggő témakörökben, mint amilyen a puritanizmus, Poussin festészete, vagy éppen a terror kultusza. Ami ezeket a különböző témaköröket alapvetően összefűzi, az nem más, mint a szerző mély aggodalma a modernség sorsáért. Carroll nem tipikus kultúrkritikus, nincs apokaliptikus jelenképe, sem dekadenciaelmélete. Ha nem bizakodna az értelmes életvitel lehetőségében, akkor nem írta volna meg ezt a könyvét, ahogy más könyveit sem. De aggódik a korszellem beszűkülése, elsekélyesedése, a hit közhelyszerűvé válása láttán. Kissé úgy, mint két kedves filozófusa, Nietzsche vagy Kierkegaard, anélkül, hogy az ő követőjük lenne.

John Carroll eredeti gondolkodó. Nem abban az értelemben, mintha belőle eredne a gondolkodás egyik új iránya, hanem abban az értelemben, hogy nem sorolható egyetlen irányzathoz sem. Minden könyvében saját személyisége, saját meglátása, saját világlátása testesül meg. Saját egyénisége érvényesül, bármi felé szegezi is a tekintetét. Nem mintha nem ismerné az irányzatokat vagy azok képviselőit. Igen jól ismeri őket. Inkább nem nagyon érdeklik őt, nem akar belebújni a bőrükbe. Saját bőrében érzi jól magát.

Így van ez a *Jézus, a Létező* („The Existential Jesus”) esetében is. Ezt az alap gondolatot emeli ki, hogy a szerző a létet, a személyes létet, a létezést helyezi a középpontba. John Carrollt nem érdekli a történelmi Jézus. Még az sem érdekli, hogy élt-e Jézus egyáltalán. Még kevésbé, hogy ha élt, akkor milyen is volt „valójában”, mit tanított „valójában”, kik voltak a szülei és testvérei „valójában”. John Carrollt cseppet sem érdekli a zsidó Jézus (a történelmi Jézus egyik, manapság uralkodó értelmezése). Magától értetődően nem érdekli a történelmi Keresztelő János, Péter apostol vagy Pilátus sem. Carrollt nem a valóságos, de még csak nem is az „igazi” Jézus érdekli.

Ki az „igazi” Jézus? Mindenekelőtt az európai kultúra Jézusa. Az a Jézus, akinek személye, történetei, mondásai nélkül nincs nyugati kultúra. Ez a keresztény Jézus. John Carrollt nem érdekli a keresztény Jézus sem. Ő Simon Péter Jézusa, az intézmények Jézusa, az egyházak Jézusa. Ő a Krisztus. Carrollt nem érdekli Krisztus. Carrollt az „igazi” Jézus érdekli, Jézus igazsága, az egzisztenciális Jézus.

Az egzisztenciális Jézus végső fokon irodalmi alak. A Márk evangéliumában megalkotott, megteremtett tragikus Jézus. Az a Jézus, aki önmagát keresi, aki a szó egzisztenciálfilozófiai értelmében Létező. Akit senki sem ért meg, akinek sem apja, sem anyja, akitől nem távozik a keserű pohár, aki magányosan hal meg, éppen úgy, mint mi mindannyian. Aki nem támad fel. Attól Létező, hogy végig kiissza azt a bizonyos keserű poharat, hogy megérti és megéli a kilátástalanságot, az Atya, az Isten halálát, s mégsem adja fel soha önmagát.

Carroll hivatkozik Harold Bloom egyik elhíresült megjegyzésére, mely szerint a monoteista vallások istenei irodalmi figurák. Jahve a Jahvista könyveinek teremtménye, Jézus Márk evangéliumáé. Könyve második részében Carroll János evangéliumának számos jelenetét is elemzi, ezeket többnyire a Márk evangéliumához fűzött midrásoknak tekinti, de mindvégig hű marad ehhez a koncepcióhoz.

Carroll olvasatai remekbeszabottak. Nem mintha meggyőzne

arról, hogy így kell a szövegeket olvasni, hanem mert meggyőző arról, hogy így is lehet azokat olvasni.

Mi az, ami Márk evangéliumát Máté és Lukács evangéliumával szemben kitünteti? Mindenekelőtt az, hogy mindig érezzük az elbeszélő jelenlétét, szemben Lukáccsal, aki Pál védnöksége alatt, mint egy ókori újságíró, interjúkból és szóbeszédemből állította össze a Jézus-történeteket. Márk tanú volt, élő tanúként tesz tanúbizonyságot. Tanú volt, de történetíró is egyben. Ez a Jézus-történet az ő története. Ez a Jézus az ő Jézusa, s egyben, mint a történetek esetében általában, talán önmaga, az író is. Carroll igen erős, de semmiképpen sem abszurd értelmezése szerint az üres sírban fehér lepelben ülő ifjú, aki elküldi a tanítványokat, s ott marad egyedül, nem egy „angyal” – mint értelmezni szokás –, hanem maga a krónikás, aki története végére érve éppen olyan magányos lesz, mint a hőse. (John Carroll szerint Márk evangéliuma az első, s őt követi Máté. Ez a hipotézis erősen vitatott, mivel Máté evangéliumának állítólag van egy eredeti arameus változata. De a kérdésnek itt nincs jelentősége.)

John Carroll Márkjának persze semmi köze a velencei Szent Márk tér Márkjához, s annak legendájához. Carroll Márkja, mint említettem, tanú és elbeszélő. Tragikus hősét ábrázoló tragikus ember. Mindebből sok minden más is következik. Fontos mindenekelőtt, hogy Jézus története akkor kezdődik, amikor Önmagává válik – tehát a küldetésével. Ennek a történetnek semmi köze azokhoz a legendákhoz, melyekben a Biblia (és nem csak a Biblia) a hősök, próféták és szentek „rendeltetését” nemzésükre vagy születésükre vezeti vissza. Mózes születésekor minden zsidó ifjúra halál várt a fáraó parancsára, Jézus születésekor ugyanez Heródes parancsára. Sámson születését angyal jelenti be magtalan szüleinek, Jézus születését angyal ígéri meg szűz anyjának. Márk Jézusának valóban semmi köze a karácsonyi „Kis jézuskákhoz”, az aranyos kisbabához, a három királyokhoz, a jászolhoz meg a pásztorokhoz. Márk Jézusának semmi köze nincs a Szűzanyához. Mária csak egyszer szerepel, mikor fia elküldi magától minden hozzátartozójával együtt. Galileában a

bennlakók József fiának nevezik, s megnevezik a testvéreit is, a fiúkat névvel, a lányokat név nélkül. Márk Jézusa semmit sem akar hallani családjától. S a családja sem akar hallani róla semmit. Carroll értelmezésében Jézus a semmiből jön, a semmibe fut ki. („Sem utóda, sem boldog őse / Sem rokona, sem ismerőse / Nem vagyok senkinek” – mondhatná Adyval együtt.)

Mi több, ez a Jézus nem messiás, nem Krisztus. Mikor Péter annak nevezi, Jézus ironikusan hagyja rá. Péter nem ért meg belőle semmit, mert hagyományos sémákban gondolkozik. „Nem az vagyok, akinek gondoltok engem” – mondja és gondolja Márk Jézusa.

Péter – így Carroll – mindig félreérti Jézust. Nemcsak a Mesterhez való tartozását megvallani lesz gyáva, hanem a kezdet kezdetétől fogva gyáva a megértéshez. Ő az egyházépítő, az etikai vallás őse. De Jézus története egzisztenciális történet, melynek az etikához semmi köze sincsen. Így értelmezi Carroll a „kősziklára vagy sarokkőre” vonatkozó jézusi jóslatokat is. Az egyház sarokköve egyúttal az a kő, amelyből sosem fognak kikelni a rászórt magok. Péter az elsorvadt fügefafa is, aki sosem fog gyümölcsöt teremni. Csak ketten értik meg Jézust. Mária, aki illatos olajjal öntözi meg, mint ahogy a halottakat szokás, és Júdás.

Carroll Jézusa nem szőke és kékszemű, nem szelíd, hanem haragos, Ő nem a „jó pásztor”. Nyája idegen marad, csalódást okozna neki, ha az „Én vagyok”, az egzisztáló Én, egyáltalán képes lenne a csalódásra.

A könyv második részében, a „mellékszereplők” tárgyalása után és velük kapcsolatban kerül előtérbe János evangéliuma. János Jézusa sem a „jó pásztor”. Mint említettem, Carroll szerint János Márkra nyúl vissza. De ő is tanítvány volt, ő is tanú, egy másik szerző, aki mint másik tanú és szerző másként látja ugyanazt, ami már nem ugyanaz. Carroll (aki általában gyakran épít a görög szavak értelmezésére) János evangéliumának nyitó mondatát újrarendíti, s így újraértelmezi. A görög „logosz” szó valóban fordítható „történet”-nek is. János tehát – Carroll értelmezésében – így kezdi beszámolóját: „Kezdetben

volt a történet”. Ugyanaz a történet minden elbeszélésben egy másik történet.

Végül két Jézusról beszél a könyv szerzője. Egy Márk nevű tanú és szerző elbeszélésében alkotott Jézusról és egy János nevű tanú és szerző elbeszélésében alkotottról. Mindkettő maszk, ahogy minden persona maszk, ahogy minden ember is különböző maszkokban jelenik meg.

Két Jézusunk van tehát, mivel két elbeszélőnk van. Két szenvedéstörténetünk, két keresztre feszítésünk. Márk Jézusa tragikus figuraként hal meg a kereszten. Istentől és mindenkitől egyaránt elhagyatottan. János történetében a keresztre feszítés véletlenszerű, mivel őt a halandóság nem érdekli. Így a két történet együtt a „conditio humana”. Ahogy Carroll összefoglalja: „...az emberek két életet élnek, egy tragikus és egy örök életet. E kettő kiegyensúlyozásán – így Carroll – múlik minden. S ez a minden az Én, az ismétелhetetlen egyén saját szelleme (pneumája).”

Gyönyörű értelmezés ez más értelmezések mellett, melyekkel vitába sem száll. S hogy rövid előszavam kezdetéhez visszatérjek, egyéni, eredeti értelmezés, mint John Carroll többi könyve esetében is.

Jézus Krisztus „szupersztár” a szó minden értelmében és a művészet minden műfajában. John Carroll, mint szenvedélyes műértelmező, itt sem hagyja ki az alkalmat, hogy közvetlen vagy közvetett Jézus-értelmezéseket elemezzen, mint például Billy Budd történetét, ahol Billy Budd „játssza Jézus, Vere kapitány pedig Pilátus szerepét”.

Mi sem természetesebb annál, hogy a festészetben is azokat a képeket elemzi, melyek drámaian ábrázolják az ő Jézusát, azaz Márk és János Jézusát.

Ez a könyv minden olvasót fel fog rázni, akár elfogadja John Carroll értelmezését, akár elutasítja azt. Mint ahogy így van ez minden újszerű, radikális értelmezés esetében.

Heller Ágnes